

Klasik Türk Edebiyatında Kullanılan ‘Sîne-Sâf’ Tabiri Üzerine

On the Interpretation of the “Sîne-Saf” Used in Classical Turkish Literature

Bilal GÜZEL*

* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

e-mail*: bilal.guzel@hbv.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9287-110X>

Araştırma Makalesi/Research Article

<https://doi.org/10.34083/akaded.642994>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Bilal Güzel, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Geliş Tarihi/Received : 05.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 19.12.2019

Atıf/Citation

GÜZEL, Bilal (2019). Klasik Türk
Edebiyatında Kullanılan “Sîne-Sâf” Tabiri
Üzerine, *Akademik Dil ve Edebiyat
Dergisi*, 3 (4), 447-456.

DOI: 10.34083/akaded.642994

Öz

Sîne-sâf tabiri, Farsça, göğüs, bağır, sadr; gönül, kalp, yürek anlamına gelen “sîne” kelimesi ve Arapça temiz, duru, berrak, hâlis anlamlarına gelen “sâf” kelimesinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. “Sîne-sâf” için Farsça ve Türkçe sözlüklerde genel olarak üç anlam verilmiştir. Bun anlamlardan ilki “gönlü temiz”dir. Sîne-sâf, gönlü temiz anlamı ile daha çok tasavvufi metinlerde kullanılmaktadır. Sîne-sâf için sözlüklerde gönlü temize yakın olarak “özü sözü doğru”, “iyi niyetli” ve “samimi, içten” anlamları da verilmektedir. Bu anlamlarının yanı sıra üçüncü bir anlam olarak sîne-sâf, “sarılıp kucaklaşmış” anlamına gelecek şekilde de kullanılmaktadır. “Sîne-sâf” tabirinin en yaygın olarak kullanılan anlamı “gönlü temiz, temiz kalpli, özü sözü doğru” anlamlarıdır.

Sîne-sâf, klasik Türk edebiyatında on altıncı yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış ve hem manzum hem de mensur eserlerde kullanılmıştır. Daha çok yalın olarak kullanılan tabir kimi zaman da ol- yardımcı fiilini almıştır. Sîne-sâf'ın Klasik Türk edebiyatındaki kullanımı yukarıda verilen sözlük anlamlarının hemen hepsini karşılamaktadır. Ancak hem manzum hem de mensur eserlerdeki bazı kullanımlarda verilen sözlük anlamlarının bağlama uygun olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada “sîne-sâf” tabirinin örnek metinler üzerinden Klasik Türk edebiyatında kullanımı üzerinde durulacaktır. Bu tabirin hangi anlamlarda kullanıldığı tartışılıp, sözlüklerde verilen anlamların dışında kullanılıp kullanılmadığı sorgulanacaktır. Çalışmanın sonunda kullanıldığı bağlamdan hareketle sîne-sâf için sözlüklerde yer almayan yeni bir anlam önerisinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sîne-sâf, Gönlü Temiz, Klasik Türk Edebiyatı.

*Bu makale 11-10.10.2019 tarihlerinde Düzce’de düzenlenen Prof. Dr. Haluk İpekten Anısına Klasik Türk Edebiyatının Ses ve Anlam Dünyası sempozyumunda sunulan bildirinin gözden geçirilerek düzenlenmiş halidir.

On the Interpretation of the “Sîne-Sâf” Used in Classical Turkish Literature

Abstract

The phrase of sîne-sâf is composed of Persian word “sîne” which means breast, chest, heart, spirit and Arabic Word “saf” which means clean, clear, pure, transparent, sincere came together. For Sîne-sâf, three meanings are generally given in Persian and Turkish dictionaries. The first of these meanings is “pure in heart”. Sîne-sâf is mostly used in Sufi texts with a pure in heart meaning. For Sîne-sâf, the meanings of “straightforward”, “well-intentioned” and “sincere, frank” are also given in the dictionaries as close to pure in heart. In addition to these meanings, sîne-sâf is also used as a third meaning to mean “hugged and embraced”. The most commonly used meaning of the term “Sîne-sâf” are “pure in heart, clean-hearted, straightforward.

Sîne-sâf has been used in classical Turkish literature since the sixteenth century and has been used in both verse and prose works. The term used mostly as a nominative has sometimes also taken the auxiliary verb –be. The use of Sîne-sâf in Classical Turkish Literature meets almost all the dictionary meanings given above. However, it has been determined that the dictionary meanings given in some uses in both verse and prose works are not suitable for context.

This study will focus on the use of the term” sîne-sâf” in Classical Turkish literature on sample texts.

The meaning of this term will be discussed and whether it is used outside the meaning given in dictionaries will be questioned. At the end of the study, a new meaning for sîne-sâf, which is not included in the dictionaries, will be proposed based on the context in which it was used.

Key Words: *Sîne-sâf, Pure in Heart, Classical Turkish Literature.*

Giriş

Edebi metinlerde kelimelerin ve tabirlerin sözlük anlamlarının dışında başka anlamlara gelecek şekilde de kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle birleşik kelimelerde iki kelime bir araya gelerek yeni bir anlamda kullanılmaktadır. Bazı kelimelere, tabirlere şair ve yazarlarca farklı anlamlar yüklenmiştir. Kimi zaman bir ifade aynı şair, yazara ait metinde birbirinden farklı anlamları karşılamak için kullanılmıştır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Sîne-sâf tabiri de bunlardan biridir. Eldeki verilere göre sîne-sâf, Klasik Türk edebiyatında on altıncı üz yılda kullanılmaya başlanmış ve bu yüz yıldan sonra hem manzum hem de mensur eserlerde farklı anlamlarda kullanıla gelmiştir.

Sîne-sâf, tabiri göğüs, yürek anlamına gelen (Devellioğlu 2003:954; Redhouse 2015: 1104; Sâmî 2009: 759; Nâcî 1987: 490; Salâhî 1322: 45) Farsça isim sîne ve temiz, hâlis, katıksız, karışık olmayan anlamına (Devellioğlu 2003:954; Redhouse 2015: 1158; Sâmî 2009: 808; Nâcî 1987: 507; Salâhî 1322: 91) gelen Arapça sıfat sâf'tan meydana gelmektedir. Sîne-sâf tabiri için Türkçe ve Farsça sözlüklerde şu anlamlar verilmektedir: Gönlü temiz, özü sözü doğru (Ayverdi 2011: 2838); sarılıp kucaklaşmış (Devellioğlu 2003: 955); nifakız insan (Servet 1379/2001:312), iyi niyetli, samimi, içten (Steingass 2005: 719).

Sîne-sâf, Klasik Türk edebiyatında şu anlamlara kullanılmıştır:

1. Sîne-sâf'ın “Gönlü Temiz” Anlamında Kullanımı:

Sîne-sâf tabirinin en çok bilinen ve yaygın olarak kullanılan anlamı “gönlü temiz, özü sözü doğru”dur. Klasik Türk edebiyatında manzum ve mensur eserlerde daha çok bu anlamı ile kullanılmıştır. Sîne-sâf, âşıkların ve şarabın bir sıfatıdır. Sîne-sâf'ın gönlü temiz anlamında kullanıldığı beyitler çoğunlukla ayna mazmunu etrafında kurulmuştur. Ayna, sîne-sâf olarak nitelendirilmiştir.

*Evvelâ âyine-veş olmak gerekdür sîne-sâf
Kim ura bir kimse 'aşk-ı pâkdan 'âlemde lâf
Bağdatlı Rûhî (Ak 2001: 696)*

[Âlemde bir kimse temiz aşktan laf etmeden önce ayna gibi sîne-sâf/gönlü temiz olması gerekmektedir.]

*Ol şeh-i hüsnün dem-â-dem 'âşıkân-ı sîne-sâf
Pâye-i divârını hem pister eyler hem lihâf
Hâletî (Kaya 2017: 611.)*

[Gönlü temiz/sîne-sâf âşıklar her zaman o güzellik padişahının duvarının merdivenini hem yatak hem de yorgan eyler.]

*Şûfî ki sîne-şâf-ı mey-i bî-ğış olmaya
İdrâk ider mi şafvetini bî-riyâlığın
Sâkıb Dede (Arı 2018: 483)*

[Şûfî ki, hilesiz şarap gibi gönlü temiz/sîne-sâf olmazsa riyasızlığın tenizliğini idrak eder mi]

Beyitte sîne-sâf, gönlü temiz anlamının yanı sıra riyasız insan anlamını çağrıştıracak şekilde de kullanılmıştır.

2. Sîne-sâf ın 'Sarılp kucaklaşmış' Anlamında Kullanımı:

Sîne-sâf ın sarılıp kucaklaşmış (Devellioğlu 2003: 955) anlamının da olduğu yukarıda belirtilmişti. Sîne-sâf, bu anlamıyla da bazı beyitlerde yer almaktadır:

*Ben şehîd-i 'aşkun üzre gûyiyâ ir[ür]di nûr
Sîne-sâf olup koyaydun boynuma bâzûların
Fasîhî (Gökalp 2001: 306)*

[Eğer, sarılıp/sîne-sâf olup, boynuma kollarını koysaydın, senin aşkının şehidi olan benim üzerime sanki nur ererdi.]

Senünle pister-i vuslatda sîne-sâf olalı
Atılmaduk bize bir iftirâ mı var yokdur
Yenişehirli İzzet (Özerol 2013: 135)

[*Seninle vuslat yatağında sîne-sâf olduğumuzdan/sarıldığımızdan beri bize atılmadık iftira yoktur.*]

Olsa idim ol cüvân-ı mu'teberle hem-nişîn
Sîne-sâf olsa benimle bî-tekellüf meh-cebîn
Pûse alsam leblerinden ohşasaydım her yerin
Sıdkiyâ boyun eger miydim dahı Ankâ'ya ben

Sıdkî (Yıldız 2019: 55)

[*O itibarlı genç ile birlikte otursaydım, o alnı ay gibi olan benimle zahmetsiz bir şekilde sarılıp kucaklaşsa/sîne-sâf olsa. Dudaklarından buse alsam her yerini okşasam, Ey Sıdkî, bir daha Ankâ'ya boyun eğer miydim?]*

Farklı şairlerden alınan yukardaki örneklerde sîne-sâf bilinen anlamlarından 'sarılmak, kucaklaşmak' anlamı ile kullanılmıştır.

3. Sîne-sâf'ın 'Dost/Arkadaş' Anlamında Kullanımı:

Taranılan Türkçe ve Farsça sözlüklerde sîne-sâf'ın dost, arkadaş anlamına rastlanmamıştır. Ancak biz sîne-sâf'ın klasik Türk edebiyatında bu anlamı kazanarak, dost, arkadaş anlamında kullanıldığı kanaatindeyiz. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te ve Mustafa Nihat Özön'ün hazırladığı *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*'te sîne-sâf için farklı anlamlara aynı örnek verilmiştir. Özön, sîne-sâf için 'sarılıp kucaklaşmış' anlamını verip (Özön 1959: 646) örnek cümle olarak *Naîmâ Tarihi*'nden şu cümleyi vermiştir: "Tarafeynden ziyâfetler olup sûret-i zâhirde sîne-sâf olmuşlar idi." Ayverdi ise sîne-sâf için 'gönlü temiz, temiz kalpli, özü sözü doğru' anlamlarını verip aynı örneği tekrarlamıştır (Ayverdi 2011: 2838). Ancak dikkatli bakıldığında *Naîmâ Tarihi*'nden alıntılan örnekte her iki anlamın da bağlama uymadığı görülmektedir. Naîmâ, aslında hasım olan iki tarafın birbirine ziyafetler vererek görünüşte dost/arkadaş oldukları anlatmak istemiştir, bunun için de dost/arkadaş yerine "sîne-sâf ol-" tabirini kullanmıştır.

İddiamızı kuvvetlendirecek bir başka örnek Derviş Hasan (ö.1721'den sonra)'ın yazdığı Bursa vefeyât-nâmesinde geçmektedir. Derviş Hasan, *Bursa'da Medfûn Bazı Meşâyihin Menâkıbı* isimli eserinin 5b-6a varaklarında biyografisini anlattığı Derviş Mustafa maddesinde şu ifadeyi kullanmıştır:

Bu fakîr yigirmi yedi Şaferü'l-ḥayrında kendü ile görüşüp 'azîm sohbetlerimiz vardır. hattâ bu fakîri cezb itmek sevdâsına düşmüş idi ve beynimizde çok seyrânlar geçdi...[6a]Bir gün geldi. Eyva'llâh 'âşık şâhibiñ pek büyük imiş diyüp sîne-şâf olduk. Ba'de muâbbet üzre vefâtına dek görüşdük gâyet müstağrak idi. (Ali Emiri Millet Kütüphanesi, Şeriyeye 1064, vr.5b-6a).

Müellif, biyografisini anlattığı Derviş Mustafa ile tanışıp dost, arkadaş olduklarını anlattığı yukardaki kısımda dost, arkadaş olduk anlamını 'sîne-sâf olmak' tabiri ile karşılamıştır.

Sîne-sâf, manzum metinlerde de dost, arkadaş anlamında kullanılmıştır:

*Tamâm-ı 'âlem ile sîne-sâf u yek-rengem
Dahı benümle olur mı herif her düşmen*

Kavsi Divanı (Rahimi 2011: 381)

[*Âlemin tamamı ile dost/sîne-sâf ve samimiyim; dahi benimle her düşman mücadele eder mi?*]

17. yüzyıl şairi Kavsi'nin beytine bakıldığında sîne-sâf'ın sözlük anlamlarının bağlama uymadığı görülmektedir. Şair, Sîne-sâf'ı dost anlamına gelen yek-reng ifadesi ile aynı anlamda kullanmıştır. İkinci mısradaki kullanılan 'düşman' kelimesinin tezadı olarak da ilk mısradaki sîne-sâf ve yek-reng kullanılmıştır. Bağlamda sîne-sâf, dost, arkadaş anlamındadır.

*Hemîşe sîne-sâf-ı yâr u agyâr u bed ü nik ol
Ne hâsıl mihr ü kîn ü kadh u medh u mâcerâdan geç*

Sakıb Dede (Arı 2018: 265)

[*Daima tanıdıkla, yabancılarla, iyi ve kötülerle dost/sîne-sâf ol, sevgiden, kinden, yergiden, övgüden ne hâsıl, (onlardan) geç.*]

Beyitte Sâkıp Dede, muhatabına nasihat verirken her zaman için tanıdıkla, yabancılarla, iyi ve kötülerle sîne-sâf olması gerektiğini öğütüyor. Beyitte,

sîne-sâf tabirinin sözlük anlamlarından temiz kalpli ve sarılmak uymamaktadır. Bağlamda sîne-sâf'ın dost/arkadaş anlamına uygun olarak kullanıldığı görülmektedir.

*Nihân-hâne-i vahdetde sîne-şâf-ı gamuz
Rübûde-i eser-i herze mâcerâ degülüz*

Sakıb Dede (Arı 2018: 368)

[*Vahdet nihânhanesinde gam dostuyuz/sîne-sâfıyız, beyhude sözün eserine kapılmış değiliz.*]

Beyitte Sakıp Dede, vahdet nihanhanesinde gam ile sîne-sâf olduğunu belirtmektedir. Beyitte sîne-sâf hem dost anlamına gelecek şekilde hem de kucaklaşmış anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır

*Senünle mîhrveş ey çarh sîne-sâf olalum
Bu baht-ı tîre bana ahter-i sa'îd sana*

Âgâh Divanı (Akpınar 2017: 60.)

[*Ey felek seninle güneş gibi sîne-sâf/dos, arkadaş olalım, bu kara baht benim olsun, kutlu yıldızlar ise senin.*]

18. yüzyıl şairi Âgâh Divanı'ndan aldığımız son örnekte de beytin bağlamına sîne-sâf'ın sözlük anlamları uymamaktadır. Şair felek ile sîne-sâf olmak istemektedir. Bunun sonucunda yapılan taksimde kara bahtın kendisine düşeceği, kutlu yıldızların ise feleğin nasibine düşeceğini belirtmektedir. Şairin felek ile kucaklaşması veya karşılıklı gönüllerinin temiz olmasından ziyade dost/arkadaş olması daha olasıdır.

*Der-huzûr-ı dostân-ı bâ-vefâ
Sîne-sâf oldı kamusı bâ-vefâ*

Vardarlı Fazlı (Aksoyak 2018: 136).

[*Vefalı dostların huzurunda hepsi vefa ile dost, arkadaş/sîne-sâf oldular.*]

Son örnek 17. yüz yıl şairi Vardarlı Fazlı'den. Fazlı, *Mahzenü'l-esrâr* isimli mesnevisinde bir meclisi anlatırken orada kişilerin bir araya gelip kaynaşıp arkadaş, dost olduklarını anlattıkları bölümde yukarıda ki beyti söylemiştir. Beyitte bir birili ile vefalı dost, arkadaş olan insanları anlatırken Fazlı, 'sîne-sâf ol-' tabirini kullanmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak sîne-sâf tabiri için Türkçe ve Farsça sözlüklerde gönlü temiz, özü sözü doğru (Ayverdi 2011: 2838); sarılıp kucaklanmış (Devellioğlu 2003: 955); nifaksız insan (Servet 1379/2001:312); iyi niyetli, samimi, içten (Steingass 2005: 719) anlamları yer almaktadır. Sîne-sâf, Klasik Türk edebiyatında çoğunlukla sözlüklerde yer alan, bilinen anlamları ile kullanılmıştır. Ancak bazı kullanımlarda sözlük anlamlarının bağlama uymadığı görülmüş ve sîne-sâf'ın 'dost/arkadaş' bağlamına uygun kullanıldığı tespit edilmiştir. Dost/arkadaş bağlamında sîne-sâf daha çok 'olmak' yardımcı fiilini almıştır. Sözlük anlamlarının yanı sıra metinlerden hareketle 'sîne-sâf' için yeni bir anlam olarak dost/arkadaş anlamı önerilmektedir.

Kaynakça

- Ak, Coşkun(2001).*Bağdatlı Rûhî Dîvânı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Akpınar, Şerife(2017). *Âgâh ve Dîvânı*. Kültür Bakanlığı E-Kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55914,agah-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 07.10.2019]
- Aksoyak, İ. Hakkı(2018). “XVII. Yüzyıl Şâirlerinden Vardarlı Fazlî'nin Mahzenü'l-Esrâr (Dâfi'ü'l-Hüzn) Mesnevisi”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* Cilt 2(2): 78-137.
- Arı, Ahmet(2018). *Sâkıb Dede Dîvânı*. Kültür Bakanlığı E-Kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59860,sakib-dede-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 05.10.2019]
- Ayverdi, İlhan (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 4. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Derviş Hasan. *Bursa'da Medfûn Baz-ı Meşâyihin Menakıbı*. Millet Kütüphanesi. Ali Emiri Efendi. No: 1064. vr.5b-6a.
- Gökalp, Haluk(2001). *Fasihî Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Kanar, Mehmet(2008). *Farsça-Türkçe Sözlük*. Say Yayınları: İstanbul.
- Mehmed Salâhî(1322). *Kâmûs-ı Osmânî*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Muallim Nâcî(1987). *Lûgat-i Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Özerol, Nazmi(2013). *Yenişehirli İzzet Divanı*. Malatya: Serhat Matbaacılık.
- Özön, Mustafa Nihat(1959). *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Rahimi, Ferhad(2011). *Kavsi Divanı'nın Dil İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Redhouse, James W.(2011). *Turkish and English Lexion New Edition*. İstanbul: Çağrı Yayınları

Servet, Mansûr(1379/2001). *Ferheng-i Kinâyât*. Tahran.

Stangass, F.(2005). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şemseddin Sâmî (2009). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şükûn, Ziya (1996). *Gencinei Güftar (Ferhengi Ziya)*, C.3, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Yıldız, Ayşe(2019). *Muradhân-zâde Ebûbekir Sıdkî ve Şiirleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.